

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Τι είναι η κοινωνιολογία;

Περιεχόμενα

Τι να προσδοκά κάποιος από αυτό το κεφάλαιο	000
Η κοινωνιολογική φαντασία	000
Η μελέτη ανθρώπων και κοινωνιών	000
Η ανάπτυξη της κοινωνιολογικής σκέψης	000
Θεωρίες και θεωρητικές προσεγγίσεις	000
Θεμελιωτές της κοινωνιολογίας	000
Τρεις θεωρητικές παραδόσεις	000
Επίπεδα ανάλυσης: Μικροκοινωνιολογία και μακροκοινωνιολογία	000
Σε τι χρησιμεύει η κοινωνιολογία;	000
Δημόσια και επαγγελματική κοινωνιολογία	000
Συμπεράσματα	000
<i>Επισκόπηση κεφαλαίου</i>	000
<i>Έρευνα στην πράξη</i>	000
<i>Η κοινωνία στις τέχνες και τα γράμματα</i>	000
<i>Θέματα εμβάθυνσης</i>	000
<i>Πρόσθετη βιβλιογραφία</i>	000
<i>Διαδικτυακοί σύνδεσμοι</i>	000

Η ψηφιακή επανάσταση στις επικοινωνίες μεταμορφώνει την καθημερινή ζωή, επιτρέποντας την επικοινωνία και την ανταλλαγή πληροφοριών σχεδόν σε κάθε σημείο του κόσμου. Παρότι όσοι μετακινούνται με τις συγκοινωνίες σήμερα μπορεί να μην είναι περισσότερο «αντικοινωνικοί» απ' ό,τι ήταν στο παρελθόν, υπάρχει μια τεράστια διαφορά ανάμεσα στη δυνατότητα αλληλεπίδρασης και την αμεσότητα που προσφέρουν οι σύγχρονες φορητές συσκευές σε σχέση με τα παλαιότερα πιο παθητικά μέσα ενημέρωσης, όπως οι εφημερίδες.

.....

Ο κόσμος στον οποίο ζούμε σήμερα μπορεί να δείχνει απελευθερωμένος και συναρπαστικός αλλά ταυτόχρονα είναι μπερδεμένος και ανησυχητικός. Η επικοινωνία σε παγκόσμιο επίπεδο και οι φιλίες που εκτείνονται πέραν των εθνικών συνόρων είναι κατά πολλούς τρόπους ευκολότερο να διατηρηθούν σε σχέση με το παρελθόν, αλλά παρ' όλα αυτά βλέπουμε βίαια εγκλήματα, τη διεθνή τρομοκρατία, το ξέσπασμα πολέμων καθώς και επίμονες οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες. Ο σύγχρονος κόσμος μάς παρέχει πολλές ευκαιρίες και δυνατότητες, αλλά εμπεριέχει, επίσης, πολλούς κινδύνους με τεράστιες συνέπειες, κυρίως όσον αφορά τον καταστροφικό αντίκτυπο πάνω στο φυσικό περιβάλλον που έχει ο τρόπος ζωής μας ο οποίος είναι βασισμένος στην υψηλή κατανάλωση. Μπορεί οι περισσότεροι κάτοικοι των σχετικά πλούσιων χωρών να βρίσκονται σε καλύτερη θέση από ποτέ άλλοτε σε ό,τι αφορά τα υλικά αγαθά, ωστόσο σε άλλα μέρη του κόσμου εκατομμύρια άνθρωποι ζουν σε συνθήκες φτώχειας, όπου τα παιδιά πεθαίνουν εξαιτίας της έλλειψης βασικών αγαθών όπως το φαγητό, τα ασφαλή αποθέματα νερού και η στοιχειώδης υγειονομική περίθαλψη. Πώς μπορεί να συμβαίνει αυτό όταν η ανθρωπότητα ως σύνολο έχει τη δυνατότητα να ελέγξει τη μοίρα της με τρόπο που για τις προηγούμενες γενιές θα ήταν αδιανόητος;

Πώς διαμορφώθηκε αυτός ο κόσμος; Γιατί οι συνθήκες ζωής σήμερα είναι τόσο διαφορετικές από αυτές του παρελθόντος; Γιατί ο κόσμος μας είναι κατα-

κερματισμένος με τόσο κατάφωρες ανισότητες; Ποια κατεύθυνση θα ακολουθήσουν οι σημερινές κοινωνίες στο μέλλον; Αν έχετε θέσει ποτέ στον εαυτό σας τέτοια μεγάλα ερωτήματα, τότε μπορείτε να φανταστείτε ότι είστε ένας αρχάριος κοινωνιολόγος. Αυτά και πολλά άλλα βρίσκονται ανάμεσα στα ζητήματα πρωταρχικής σημασίας για την κοινωνιολογία, ένα επιστημονικό πεδίο που έχει να παίξει κεφαλαιώδη ρόλο στη σύγχρονη ζωή.

Η **κοινωνιολογία** (sociology) μπορεί να οριστεί απλά ως η επιστημονική μελέτη της ανθρώπινης ζωής, των κοινωνικών ομάδων, ολόκληρων κοινωνιών και γενικώς του κόσμου των ανθρώπων στο σύνολό του. Μπορεί να είναι ένα εντυπωσιακό και συναρπαστικό εγχείρημα, μιας και αντικείμενο μελέτης είναι η ίδια η συμπεριφορά μας ως κοινωνικά όντα στις σχέσεις μας με τους πολλούς άλλους ανθρώπους. Το κοινωνιολογικό φάσμα είναι εξαιρετικά ευρύ· κυμαίνεται από την ανάλυση διάφορων βιαστικών συναντήσεων στον δρόμο μέχρι τη διερεύνηση του εγκλήματος, τις διεθνείς σχέσεις και τις μορφές τρομοκρατίας σε παγκόσμιο επίπεδο.

Οι περισσότεροι από εμάς βλέπουμε τον κόσμο σε σχέση με τα οικεία χαρακτηριστικά της δικής μας ζωής – παραδείγματος χάρη, της δικής μας οικογένειας, της παρέας των φίλων μας και του επαγγελματικού βίου μας. Η κοινωνιολογία, όμως, επιμένει σε μια ευρύτερη θεώρηση των πραγμάτων ώστε να μπορέσουμε να καταλάβουμε για ποιον λόγο ενεργούμε με αυτόν τον συ-

Η κοινωνιολογία μπορεί να οριστεί απλά ως η επιστημονική μελέτη της ανθρώπινης ζωής, των κοινωνικών ομάδων, κοινωνιών και γενικώς του κόσμου των ανθρώπων στο σύνολό του.

γκεκριμένο τρόπο. Μας μαθαίνει ότι πολλά από αυτά που πιστεύουμε πως είναι κανονικά, αναπόφευκτα, καλά και αληθινά μπορεί να μην είναι τέτοια, και ότι άλλα που θεωρούμε ως δεδομένα, στην πραγματικότητα διαμορφώνονται από ιστορικά γεγονότα και κοινωνικές διεργασίες. Η κατανόηση των δυσδιάκριτων, πλην περίπλοκων και καθοριστικών τρόπων με τους οποίους οι ατομικές μας ζωές αντανακλούν τα πλαίσια της κοινωνικής μας εμπειρίας είναι βασικό στοιχείο της αντίληψης ενός κοινωνιολόγου.

Τι να προσδοκά κάποιος από αυτό το κεφάλαιο

Αυτό είναι το πρώτο κεφάλαιο μιας ενότητας τριών κεφαλαίων. Όλα μαζί μάς παρέχουν μια εκτενή εισαγωγή στην κοινωνιολογία: Τι είναι η κοινωνιολογία, από πού έρχεται, πώς αναπτύχθηκε στο πέρασμα του χρόνου, με ποιον τρόπο εργάζονται οι κοινωνιολόγοι και τι είδους ερμηνευτικά σχήματα χρησιμοποιούν. Ως αφετηριακό σημείο ολόκληρου του βιβλίου, αυτό το κεφάλαιο είναι μια σύντομη εισαγωγή στο τι είναι η κοινωνιολογία, πώς και γιατί ξεκίνησε και σε τι μας

χρησιμεύει. Στη συνέχεια, το Κεφάλαιο 2 ασχολείται με τον τρόπο που οι κοινωνιολόγοι «κάνουν» κοινωνιολογία. Περιγράφει τα ερωτήματα που θέτουν, το ευρύ φάσμα των ερευνητικών μεθόδων που χρησιμοποιούν για να απαντήσουν σε αυτά τα ερωτήματα, καθώς και το πώς αξιολογούν τα ευρήματά τους. Πέραν αυτών, καταπιάνεται με το ακανθώδες ζήτημα του αν η κοινωνιολογία είναι επιστήμη.

Το Κεφάλαιο 3 έχει ως αντικείμενό του τις κοινωνιολογικές θεωρίες. Οι θεωρίες είναι αναπόσπαστο κομμάτι όλων των ακαδημαϊκών κλάδων επειδή μας δίνουν τη δυνατότητα να παρέχουμε εξηγήσεις και όχι απλώς να απαριθμούμε σειρές γεγονότων. Παραδείγματος χάρη, μπορεί να διαπιστώσουμε ότι το ποσοστό των παντρεμένων γυναικών που εργάζονται στο Ηνωμένο Βασίλειο σήμερα είναι υψηλότερο απ' ό,τι ήταν τη δεκαετία του 1950. Οι καθαρά στατιστικές πληροφορίες είναι σίγουρα χρήσιμες, αλλά είναι προφανές ότι χρειάζονται ερμηνεία –γιατί εργάζονται περισσότερες γυναίκες σήμερα απ' ό,τι στο παρελθόν;– και αυτό ακριβώς είναι που μας εξασφαλίζουν οι καλές θεωρίες. Προσπαθούν να μας πουν γιατί συνέβη κάτι ή γιατί άλλαξε και κατ' αυτόν τον τρόπο διευρύνουν τις γνώσεις μας. Στο Κεφάλαιο 3 θα δείτε

μερικές σημαντικές κοινωνιολογικές θεωρίες της σύγχρονης εποχής όπως είναι ο φεμινισμός, ο λειτουργισμός, η θεωρία της δομοποίησης, οι σπουδές των σχηματισμών, η μετανεωτερικότητα και άλλες. Δεν πρέπει να σας αποθαρρύνουν αυτοί οι φαινομενικά δύσκολοι όροι. Στην πραγματικότητα δεν είναι παρά ένας σύντομος τρόπος περιγραφής των διαφορετικών τρόπων με τους οποίους οι κοινωνιολόγοι ερμηνεύουν και κατανοούν τον κοινωνικό κόσμο.

Στις υπόλοιπες σελίδες αυτού του κεφαλαίου εξετάζουμε αρχικά την κοινωνιολογία ως τρόπο σκέψης γύρω από τον κοινωνικό κόσμο ή ως έναν διαφορετικό τρόπο θέασης του κόσμου τον οποίο, όταν κάποιος τον κατακτήσει, πολύ δύσκολα μπορεί να τον εγκαταλείψει. Με δυο λόγια, ένας κοινωνιολόγος παραμένει για πάντα κοινωνιολόγος. Όταν κάποιος αναπτύσσει κοινωνιολογική ματιά και τρόπο σκέψης, εξετάζει με διαφορετικό πρίσμα τις παγκόσμιες εξελίξεις, τις προσωπικές του σχέσεις, την οικογενειακή ζωή, τη διεθνή πολιτική σκηνή και πολλά άλλα: θα τα δείτε όλα αυτά με άλλο μάτι όταν θα έχετε αναπτύξει μια κοινωνιολογική ματιά και σκέψη.

Δεύτερον, παρουσιάζουμε τις ιδέες μερικών από τους πρώιμους στοχαστές της κοινωνιολογίας του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα. Αυτοί οι στοχαστές, στην ουσία, καθιέρωσαν τη σύγχρονη κοινωνιολογία ως ακαδημαϊκό κλάδο. Συνδέουμε αυτούς του στοχαστές με τις εποχές στις οποίες έζησαν, με σκοπό να καταδείξουμε τα νέα, για κάθε εποχή, κοινωνικά προβλήματα που προσπάθησαν να λύσουν, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο το έκαναν. Στη συνέχεια, εξετάζουμε μερικές από τις κοινωνιολογικές προσεγγίσεις που ακολούθησαν. Παρ' όλα αυτά, αυτός δεν είναι ένας ολοκληρωμένος κατάλογος, και για να βρείτε τις πιο πρόσφατες θεωρίες θα πρέπει να διαβάσετε το Κεφάλαιο 3 σχετικά με τις «Θεωρίες και οπτικές».

Τρίτον, εξετάζουμε κάποιες από τις χρήσεις της κοινωνιολογίας. Πολλοί σπουδαστές ενδιαφέρονται για την κοινωνιολογία επειδή επιθυμούν να βοηθήσουν τους συνανθρώπους τους και βλέπουν στο συγκεκριμένο αντικείμενο έναν τρόπο να ακολουθήσουν μια κατάλληλη σταδιοδρομία προσανατολισμένη στον άνθρωπο. Παραδείγματος χάρη, οι απόφοιτοι της κοινωνιολογίας μπορούν να εργαστούν στους τομείς της περίθαλψης, της κοινωνικής εργασίας, της εκπαίδευσης ή του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης. Άλλοι χρησιμοποιούν τις γνώσεις και τις ερευνητικές τους δεξιότητες με αποτελεσματικό τρόπο στη διαχείριση και οργάνωση επιχειρήσεων, στην έρευνα αγοράς, στη δημόσια διοίκηση ή την τοπική αυτοδιοίκηση, ή ως εμπειρογνώμονες ερευνών. Κάποιοι άλλοι (ύστερα από περισσότερες σπουδές) γίνονται επαγγελ-

ματίες κοινωνιολόγοι και εργάζονται σε πανεπιστήμια ή κολέγια. Η μελέτη της κοινωνιολογίας μπορεί να είναι το πρώτο βήμα για μια επικερδή και ικανοποιητική σταδιοδρομία. Ωστόσο, κάποιος σπουδάζει κοινωνιολογία επειδή επιθυμούν να κατανοήσουν καλύτερα τον κόσμο στον οποίο ζούμε. Σε αυτή την περίπτωση η κοινωνιολογία λειτουργεί ως μέσο διέυρυνσης των πνευματικών οριζόντων του ατόμου, είτε οδηγεί προς μια συγκεκριμένη επαγγελματική σταδιοδρομία είτε όχι.

Ορισμένοι κοινωνιολόγοι χρησιμοποιούν την εκπαίδευση και τις ικανότητές τους στην προσπάθειά τους να καλυτερεύσουν τον κόσμο, παρεμβαίνοντας για να αλλάξουν μια υπάρχουσα κατάσταση. Αυτή είναι η «εφαρμοσμένη κοινωνιολογία» και ένα μεγάλο μέρος της έρευνας πάνω σε κοινωνικά προβλήματα, όπως η έλλειψη στέγης, η φτώχεια, η ανεργία, η τοξικοεξάρτηση, η αυτοκαταστροφική συμπεριφορά κ.λπ., αποτελεί εφαρμοσμένη έρευνα. Στηριζόμενοι στα ευρήματά τους, οι ερευνητές της εφαρμοσμένης κοινωνιολογίας μπορεί να δοκιμάσουν πιθανές λύσεις ή να προτείνουν αλλαγές σε κυβερνητικές πολιτικές ή στην παροχή υπηρεσιών.

Τέλος, το κεφάλαιο κλείνει με τις πρόσφατες ιδέες σχετικά με την ανάγκη να έρθουν οι κοινωνιολόγοι σε επαφή με ένα ευρύτερο κοινό και τα μέσα ενημέρωσης ώστε η κοινωνιολογία να έχει μεγαλύτερο αντίκτυπο στην κοινωνία. Έχουμε συνηθίσει να βλέπουμε ψυχολόγους, ιστορικούς και πολιτικούς επιστήμονες να εμφανίζονται ως ειδικοί στις τηλεοπτικές ειδήσεις και σε ντοκιμαντέρ, σπάνια όμως βλέπουμε κοινωνιολόγους. Σε αυτή την ενότητα εξετάζουμε τους λόγους που συμβαίνει αυτό και τι μπορούν να κάνουν οι κοινωνιολόγοι για να το αλλάξουν. Παρ' όλα αυτά, ξεκινάμε περιγράφοντας τι σημαίνει κάποιος «να σκέφτεται κοινωνιολογικά» – μια βασική προϋπόθεση για «να κάνει κάποιος κοινωνιολογία».

Η κοινωνιολογική φαντασία

Για να μάθουμε να σκεφτόμαστε κοινωνιολογικά θα πρέπει να καλλιεργήσουμε τη φαντασία μας. Η μελέτη της κοινωνιολογίας δεν είναι απλώς μια τυπική διαδικασία απόκτησης γνώσεων από ένα βιβλίο σαν κι αυτό. Ένας κοινωνιολόγος πρέπει να μπορεί να απελευθερωθεί από την αμεσότητα της προσωπικής του κατάστασης ώστε να δει τα πράγματα σε ένα ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο. Το να κάνει κάποιος κοινωνιολογική δουλειά εξαρτάται από την ανάπτυξη αυτού που ο Αμερικανός κοινωνιολόγος Τσαρλς Ράιτ Μιλς (C. Wright Mills, 1970), με τον περίφημο όρο του, εί-

Οι συναντήσεις μεταξύ φίλων για καφέ είναι μέρος μιας τελετουργίας η οποία, εκτός των άλλων, τοποθετεί τους ανθρώπους εντός του ευρύτερου κοινωνικού τους πλαισίου.

χε ονομάσει **κοινωνιολογική φαντασία** (sociological imagination).

Η κοινωνιολογική φαντασία απαιτεί από εμάς να «δούμε τους εαυτούς μας έξω» από τη συνηθισμένη ρουτίνα της καθημερινότητάς μας προκειμένου να μπορούμε να εξετάσουμε τη ζωή από νέα σκοπιά. Ο καλύτερος τρόπος για να εξηγήσουμε αυτή την πρόταση είναι να χρησιμοποιήσουμε ως παράδειγμα κάτι που κάνουν κάθε μέρα εκατομμύρια άνθρωποι δίχως δεύτερη σκέψη: την απλή πράξη τού να πίνουν ένα ποτήρι καφέ. Τι θα μπορούσαμε να πούμε, από κοινωνιολογική απόψη, σχετικά με μια τόσο κοινότοπη και μη ενδιαφέρουσα πράξη;

Πρώτον, ο καφές δεν είναι απλώς ένα αναζωογονητικό ρόφημα, αλλά έχει και συμβολική αξία καθώς αποτελεί μέρος των κοινωνικών δραστηριοτήτων της καθημερινότητάς μας. Πολλές φορές οι τελετουργίες που σχετίζονται με την κατανάλωση του καφέ είναι πιο σημαντικές από τον ίδιο τον καφέ. Πολλές φορές ο πρωινός καφές είναι το κεντρικό σημείο μιας προσωπικής ρουτίνας και ένα απαραίτητο πρώτο βήμα για την έναρξη της ημέρας. Αργότερα, κατά τη διάρκεια της ημέρας, τον πρωινό καφέ μπορεί να ακολουθήσει ο καφές με άλλους, αποτελώντας πλέον τη βάση μιας ομάδας και όχι ένα ατομικό τελετουργικό. Δύο άνθρωποι που κανονίζουν να συναντηθούν για καφέ πιθανότατα ενδιαφέρονται περισσότερο για την

κοινωνικοποίηση και την κουβέντα και όχι για τον καφέ. Σε όλες τις κοινωνίες, η κατανάλωση ποτού και φαγητού προσφέρει ευκαιρίες κοινωνικής αλληλεπίδρασης, οι οποίες με τη σειρά τους προσφέρουν πλούσιο υλικό για κοινωνιολογική μελέτη.

Δεύτερον, ο καφές περιέχει καφεΐνη, μια ουσία με διεγερτική επίδραση στον εγκέφαλο, και πολλοί είναι αυτοί που πίνουν καφέ για την επιπλέον τόνωση που τους παρέχει. Κουραστικές μέρες στο γραφείο ή ξενύχτια διαβάζοντας κοινωνιολογία – απ’ ότι μαθαίνουμε υπάρχουν και φοιτητές που κάνουν και αυτόγίνονται πιο υποφερτά με τακτικά διαλείμματα για καφέ. Η καφεΐνη είναι μία από τις ουσίες που δημιουργούν εξάρτηση, αλλά όσοι είναι εθισμένοι στον καφέ δεν θεωρούνται «χρήστες ναρκωτικών». Αυτό συμβαίνει επειδή η καφεΐνη, όπως και το αλκοόλ, είναι μια κοινωνικά αποδεκτή ουσία ενώ, παραδείγματος χάρη, η κοκαΐνη και η ηρωΐνη δεν είναι αποδεκτές. Υπάρχουν, ωστόσο, κάποιες κοινωνίες που δείχνουν ανοχή στη χρήση κοκαΐνης αλλά αποδοκιμάζουν την κατανάλωση καφέ και αλκοόλ. Οι κοινωνιολόγοι ενδιαφέρονται και για τους λόγους που υφίστανται αυτές οι διαφορές και για το πώς προέκυψαν.

Τρίτον, όταν πίνουμε ένα φλιτζάνι καφέ γινόμαστε, εν αγνοία μας, μέρος ενός πολύπλοκου συνόλου κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων το οποίο εκτείνεται σε ολόκληρο τον πλανήτη. Ο καφές συνδέει

Ο καφές είναι κάτι περισσότερο από ένα απολαυστικό ρόφημα γι' αυτούς τους εργάτες, ο βιοπορισμός των οποίων εξαρτάται από το καφεόδεντρο.

τους ανθρώπους των πλουσιότερων χωρών με αυτούς που ζουν στα πιο φτωχά μέρη του κόσμου. Καταναλώνεται κυρίως στις σχετικά πλούσιες χώρες αλλά καλλιεργείται κυρίως στις σχετικά φτωχότερες. Ο καφές είναι ένα από τα πολυτιμότερα αγαθά του διεθνούς εμπορίου και για πολλές χώρες αποτελεί τη μεγαλύτερη πηγή συναλλάγματος. Η παραγωγή, η μεταφορά και η διανομή του καφέ προϋποθέτουν συνεχείς συναλλαγές μεταξύ ανθρώπων που βρίσκονται σε απόσταση χιλιάδων χιλιομέτρων από τον καταναλωτή. Η μελέτη τέτοιων παγκόσμιων διασυνδέσεων αποτελεί ένα σημαντικό έργο των κοινωνιολόγων.

Τέταρτον, η πόση του καφέ δεν είναι κάτι που προέκυψε «φυσικά» αλλά προϋποθέτει την ύπαρξη μιας μακράς διαδικασίας κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών εξελίξεων. Ο καφές, μαζί με άλλα γνωστά είδη της δυτικής διατροφής –όπως το τσάι, οι μπανάνες και το λευκό ξίδι–, άρχισε να καταναλώνεται μαζί μόνο στα τέλη του 19ου αιώνα, παρότι ήταν από πιο παλιά δημοφιλής στις κοινωνικές ελίτ. Το ρόφημα προέρχεται από τη Μέση Ανατολή, αλλά η μαζική του κατανάλωση χρονολογείται την εποχή της δυτικής αποικιοκρατικής επέκτασης, περισσότερα από διακόσια χρόνια πριν. Σχεδόν όλος ο καφές που καταναλώνουμε σήμερα έρχεται από περιοχές όπως η Νότια Αμερική και η Αφρική, οι οποίες είχαν υπάρξει ευρωπαϊκές αποικίες. Το ποτό δεν αποτελεί «φυσικό»

τιμήμα της δυτικής διατροφής σήμερα, όσο φυσιολογικό και αν φαίνεται να αγοράζουν και καταναλώνουν οι άνθρωποι καφέ στις μέρες μας.

Τέλος, ο καφές έχει «εμπορικό σήμα» και έχει πολιτικοποιηθεί στις τρέχουσες συζητήσεις σχετικά με την παγκοσμιοποίηση, το διεθνές κίνημα για το δίκαιο εμπόριο, τα ανθρώπινα δικαιώματα και την οικολογική καταστροφή. Οι επιλογές των καταναλωτών όσον αφορά το είδος του καφέ που θα πουν και το από πού θα τον αγοράσουν δεν είναι μόνο επιλογές τρόπου ζωής τους αλλά είναι και πολιτικές. Ορισμένοι πίνουν μόνο καφέ βιολογικής καλλιέργειας, ντεκαφεϊνέ ή καφέ που υπάγεται στις «δίκαιες συναλλαγές» μέσα από εμπορικά σχήματα που πληρώνουν ολόκληρη την τιμή της αγοράς στους μικρούς παραγωγούς των αναπτυσσόμενων χωρών. Άλλοι υποστηρίζουν «ανεξάρτητα» καφέ και όχι τις εταιρικές αλυσίδες όπως η Costa και τα Starbucks.

Όταν αρχίζουμε να αναπτύσσουμε την κοινωνιολογική μας φαντασία, ο πρωινός καφές μετατρέπεται σε κάτι που μας προξενεί έντονο ενδιαφέρον και το οποίο προσεγγίζουμε με νέα κατανόηση. Πράγματι, όπως θα δούμε πολλές φορές στο παρόν βιβλίο, οι καλύτερες κοινωνιολογικές μελέτες πάντα μας λένε κάτι που δεν γνωρίζαμε προηγουμένως ή μας κάνουν να βλέπουμε τις γνώριμες δραστηριότητές μας και μοτίβα ζωής με καινούργιους τρόπους.

ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΣΚΕΨΗΣ

Η κοινωνιολογία επιτρέπει τη βαθύτερη κατανόηση των κοινότοπων δραστηριοτήτων, όπως είναι η κατανάλωση καφέ. Έχει υποστηριχθεί όμως ότι τα ευρήματα των κοινωνιολογικών ερευνών μπορεί, επίσης, να επιφέρουν αλλαγές στη συμπεριφορά μας. Με ποιους τρόπους μια ευρύτερη κατανόηση της «κοινωνιολογίας του καφέ» μπορεί να κάνει τα άτομα να αλλάξουν τη δική τους συμπεριφορά;

Η μελέτη ανθρώπων και κοινωνιών

Λέγεται συχνά ότι η κοινωνιολογία είναι απλώς η «επιστήμη της κοινωνίας». Όμως, τι είναι η «κοινωνία»; Όταν οι κοινωνιολόγοι μιλούν για μια κοινωνία (society), κατά κανόνα εννοούν μια ομάδα ανθρώπων που ζουν σε μια οριοθετημένη επικράτεια και μοιράζονται κοινά πολιτισμικά χαρακτηριστικά όπως είναι η γλώσσα, οι αξίες και οι βασικοί κανόνες συμπεριφοράς. Συνεπώς, μπορούμε να συζητήσουμε, παραδείγματος χάρη, για τη γαλλική κοινωνία, την ελληνική κοινωνία ή την αργεντινική κοινωνία. Ωστόσο, η «κοινωνία» περιλαμβάνει και θεσμούς –όπως ιδιαίτερους τύπους διακυβέρνησης, εκπαιδευτικά συστήματα και τύπους οικογένειας– και τις σχετικά σταθερές σχέσεις μεταξύ τους. Τα μακροχρόνια μοτίβα που διαμορφώνονται από τις σχέσεις μεταξύ ανθρώπων, ομάδων και θεσμών σχηματίζουν τη βασική κοινωνική δομή (social structure) μιας κοινωνίας. Όταν αρχίζουμε να σκεφτόμαστε την κοινωνική ζωή μέσα από τις έννοιες της κοινωνίας, των θεσμών και των κοινωνικών δομών, τότε αρχίζουμε να χρησιμοποιούμε τα εργαλεία της κοινωνιολογικής φαντασίας και να «σκεφτόμαστε κοινωνιολογικά».

Η υιοθέτηση των εργαλείων της κοινωνιολογικής φαντασίας μάς επιτρέπει να δούμε ότι τα γεγονότα που επηρεάζουν το άτομο αντανακλούν στην πραγματικότητα ευρύτερα κοινωνικά ζητήματα. Παραδείγματος χάρη, το διαζύγιο μπορεί να είναι μια συναισθηματικά τραυματική εμπειρία – αυτό που ο Τσαρλς Ράιτ Μιλς ονομάζει «προσωπική σκοτούρα». Ωστόσο, το ποσοστό των διαζυγίων είναι ταυτόχρονα ένα σημαντικό «δημόσιο ζήτημα» το οποίο έχει αντίκτυπο στις συνταξιοδοτικές παροχές, στα συστήματα κοινωνικών επιδομάτων και στις στεγαστικές ανάγκες. Παρομοίως, το να χάσει κάποιος τη δουλειά του και να μην έχει τη δυνατότητα να βρει σύντομα μιαν άλλη μπορεί να είναι μια περίπτωση προσωπικής τραγωδίας για το άτομο. Όταν όμως εκατομμύρια άνθρωποι βρίσκονται στην ίδια θέση, έχουμε να κάνουμε με ένα ζήτημα που υπερβαίνει την προσωπική απελπισία:

είναι ένα δημόσιο ζήτημα που εκφράζει ευρύτερες κοινωνικές και οικονομικές τάσεις.

Προσπαθήστε να χρησιμοποιήσετε τα εργαλεία της κοινωνιολογικής φαντασίας στη δική σας ζωή. Δεν είναι απαραίτητο να εξετάσετε μόνο περιπτώσεις προβλημάτων. Σκεφτείτε αρχικά για ποιον λόγο διαβάζετε αυτό το βιβλίο – γιατί αποφασίσατε να σπουδάσετε κοινωνιολογία; Μπορεί να είστε ένας διστακτικός σπουδαστής κοινωνιολογίας (σίγουρα όχι;) που έχει επιλέξει το συγκεκριμένο μάθημα για να καλύψει τα προαπαιτούμενα ενός πτυχίου για μια καριέρα ως νομικός, καθηγητής, δημοσιογράφος ή διοικητικό στέλεχος. Ή μπορεί να σας έχει οδηγήσει εδώ ο ενθουσιασμός σας για την καλύτερη κατανόηση του κόσμου σας. Όποιο και αν είναι το κίνητρό σας, κατά πάσα πιθανότητα μοιράζεστε πολλά κοινά στοιχεία, χωρίς απαραίτητα να το γνωρίζετε, με άλλους σπουδαστές κοινωνιολογίας. Αυτό συμβαίνει επειδή, εκτός των άλλων, η προσωπική σας επιλογή αντικατοπτρίζει τη θέση σας εντός του ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου.

Η κοινωνιολογία ερευνά τις συνδέσεις ανάμεσα στο πώς μας αντιμετωπίζει η κοινωνία και στο πώς αντιμετωπίζουμε εμείς την κοινωνία και τον εαυτό μας.

Ταιριάζει κάποιο από τα ακόλουθα χαρακτηριστικά στη δική σας περίπτωση; Είστε νέος; Λευκός; Προέρχεσθε από ένα περιβάλλον ελεύθερων επαγγελματιών ή υπαλλήλων; Είχατε, ή έχετε ακόμη, κάποια εργασία μερικής απασχόλησης ώστε να αυξήσετε το εισόδημά σας; Θέλετε να βρείτε κάποια καλή δουλειά μετά το πέρας των σπουδών σας αλλά δεν είστε ιδιαίτερα αφοσιωμένος σε αυτές; Πάνω από τα τρία τέταρτα των αναγνωστών αυτού του βιβλίου θα απαντήσουν «ναι» σε όλες τις παραπάνω ερωτήσεις. Αυτό συμβαίνει επειδή οι φοιτητές πανεπιστημίων δεν αποτελούν τυπικό πληθυσμιακό δείγμα αλλά τεί-

νουν κατά κανόνα να προέρχονται από πιο προνομιούχες κοινωνικές τάξεις, και οι συμπεριφορές τους ως επί το πλείστον αντικατοπτρίζουν αυτές των φίλων τους και των γνωστών τους. Το κοινωνικό περιβάλλον από το οποίο προερχόμαστε παίζει μεγάλο ρόλο στις επιλογές και στον τρόπο ζωής μας.

Από την άλλη, μπορεί να μην έχετε κανένα από τα παραπάνω χαρακτηριστικά. Ενδεχομένως να ανήκετε σε μια μειοψηφούσα εθνοτική ομάδα, να προέρχεστε από μια οικογένεια εργατικής τάξης ή από περιβάλλον σχετικής φτώχειας. Μπορεί να είστε μεσήλικας ή γηραιότερος. Παρ' όλα αυτά, μπορούμε να δοκιμάσουμε να βγάλουμε μερικά προσωρινά συμπεράσματα σχετικά με εσάς. Πιθανότατα να χρειάστηκε να αγωνιστείτε για να φτάσετε εδώ που είστε· μπορεί να χρειάστηκε να αντιμετωπίσετε τις επικρίσεις των φίλων σας και άλλων που πίστευαν ότι πρέπει να έχετε χάσει τα λογικά σας για να αφήσετε μια αξιοπρεπή δουλειά, να πάρετε ένα μεγάλο δάνειο ή να διακινδυνεύσετε να αποτύχετε, και ίσως να προσπαθείτε να συνδυάσετε την ανώτερη εκπαίδευση με την πλήρη γονεϊκή απασχόληση. Για τους κοινωνιολόγους δεν υπάρχει κάτι σαν «απομονωμένο άτομο» το οποίο κάνει επιλογές χωρίς καμία αναφορά στους άλλους ανθρώπους.

Παρότι όλοι επηρεαζόμαστε από το κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο βρισκόμαστε, η συμπεριφορά μας

δεν καθορίζεται ποτέ απόλυτα από αυτό. Η κοινωνιολογία ερευνά τις συνδέσεις ανάμεσα στο πώς μας αντιμετωπίζει η κοινωνία και στο πώς αντιμετωπίζουμε εμείς την κοινωνία και τον εαυτό μας. Οι δράσεις μας δομούν –ή διαμορφώνουν– τον κοινωνικό κόσμο μας και την ίδια στιγμή δομούνται από αυτόν. Τα κοινωνικά συμφραζόμενα του βίου μας δεν είναι απλώς μια μάζα εντελώς τυχαίων γεγονότων και πράξεων· είναι δομημένα ή διαμορφωμένα με συγκεκριμένους τρόπους. Υπάρχουν συγκεκριμένες κανονικότητες στους τρόπους συμπεριφοράς μας και στις σχέσεις που αναπτύσσουμε με τους άλλους.

Παρότι η ιδέα της «δόμησης» παραπέμπει σε κτίριο, στην πραγματικότητα οι κοινωνικές δομές δεν μοιάζουν με τις φυσικές, οι οποίες, άπαξ και δημιουργηθούν, υπάρχουν ανεξάρτητα από τις πράξεις μας. Οι ανθρώπινες κοινωνίες βρίσκονται πάντα σε διαδικασία *δομοποίησης* (structuration) (Giddens, 1984). Αυτό σημαίνει ότι ανασυγκροτούνται ανά πάσα στιγμή από τις ίδιες τις «δομικές λίθους» που τις συνθέτουν, δηλαδή από ανθρώπους σαν και εμάς. Σκεφτείτε και πάλι την περίπτωση του καφέ. Ένα φλιτζάνι με καφέ δεν πέφτει στα χέρια σας από τον ουρανό. Επιλέγετε να πάτε σε ένα συγκεκριμένο καφέ, επιλέγετε το αν θα πιείτε λάτε, καπουτσίνο ή εσπρέσο. Ενώ κάνετε αυτές τις επιλογές, μαζί με εκατομμύρια άλλους

*Επαναστατικά γεγονότα, όπως η Αραβική Άνοιξη, μας δείχνουν ότι οι κοινωνικές δομές βρίσκονται πάντα «εν εξελίξει» και δεν είναι ποτέ δεδομένες, όσο σταθερές και «φυσικές» και αν δείχνουν.
Σκηνή από διαδήλωση στην πλατεία Ταχρίρ του Καΐρου, στις 22 Νοεμβρίου 2011.*

ανθρώπους, ταυτόχρονα συντελείτε στη διαμόρφωση της παγκόσμιας αγοράς του καφέ, κάτι που επηρεάζει τις ζωές των παραγωγών καφέ που ζουν σε μακρινές χώρες και τους οποίους δεν θα συναντήσετε ποτέ.

Τις τελευταίες δεκαετίες έχει καταδειχθεί ο εύπλαστος χαρακτήρας των κοινωνικών δομών. Τα κομμουνιστικά καθεστώτα της Ανατολικής Ευρώπης, συμπεριλαμβανομένης της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, κατέρρευσαν με ταχείς ρυθμούς στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και στις αρχές της δεκαετίας του 1990 καθώς οι καθημερινοί άνθρωποι άρχισαν να βγαίνουν στους δρόμους και να διαμαρτύρονται για την έλλειψη ελευθερίας και οικονομικής ανάπτυξης. Κανένας δεν είχε προβλέψει ότι οι φαινομενικά στέρεες και άκαμπτες κοινωνικές δομές του κομμουνισμού θα αποδυναμώνονταν μόλις οι άνθρωποι έπαυαν να νομιμοποιούν τα καθεστώτα και τους ηγέτες τους. Το 2011 στις χώρες της Μέσης Ανατολής και της Βορείου Αφρικής ξέσπασαν πολυάριθμες εξεγέρσεις για την ανατροπή των αυταρχικών κυβερνήσεων αυτών των περιοχών, με τον λαό να εκφράζει την αγανάκτησή του και το αίτημα για αλλαγή. Στη Λιβύη, το 42ετές καθεστώς του συνταγματάρχη Μουαμάρ Καντάφι κατέρρευσε και στην Αίγυπτο ο πρόεδρος Χόσνι Μουμπάρακ αναγκάστηκε να παραιτηθεί όταν οι διαδηλωτές κατέλαβαν την πλατεία Ταχρίρ στο Κάιρο, την πρωτεύουσα. Τέτοια επαναστατικά γεγονότα μάς δείχνουν ότι οι κοινωνικές δομές βρίσκονται πάντα «εν εξελίξει» και δεν είναι ποτέ δεδομένες, όσο σταθερές και «φυσικές» και αν δείχνουν.

Οι πρόσφατες πολιτικές εξελίξεις, συμπεριλαμβανομένων αυτών που αναφέρονται εδώ, εξετάζονται περαιτέρω στο Κεφάλαιο 21, «Πολιτική, κυβέρνηση και κοινωνικά κινήματα» και στο Κεφάλαιο 22, «Εθνη, πόλεμος και τρομοκρατία».

Η ανάπτυξη της κοινωνιολογικής σκέψης

Πολλοί φοιτητές, όταν ξεκινούν να σπουδάζουν κοινωνιολογία, προβληματίζονται από την πληθώρα των διαφορετικών θεωριών με τις οποίες έρχονται σε επαφή. Η κοινωνιολογία δεν υπήρξε ποτέ ένα επιστημονικό πεδίο όπου όλοι αποδέχονται ως έγκυρο ένα ενιαίο σύνολο ιδεών, παρότι κάποιες θεωρίες έχουν γίνει ευρύτερα αποδεκτές από ορισμένες άλλες. Οι κοινωνιολόγοι συχνά διαφωνούν ως προς τον τρόπο μελέτης της ανθρώπινης συμπεριφοράς και την ερμηνεία των ερευνητικών αποτελεσμάτων τους. Κάτι τέτοιο είναι απολύτως κανονικό και αποτελεί πτυχή κά-

θε επιστημονικού χώρου. Ωστόσο, αντίθετα με τη φυσική ή τη χημεία, η κοινωνιολογία περιλαμβάνει και τη μελέτη του εαυτού μας, και αυτό είναι γεγονός που μπορεί να μας κάνει να αμφισβητήσουμε σοβαρά απόψεις μας και συμπεριφορές. Η κοινωνιολογία μπορεί να γίνει δυσάρεστη και να προκαλέσει μεγάλη αναστάτωση. Παρ' όλα αυτά, πρέπει να καταβάλλουμε κάθε δυνατή προσπάθεια ώστε να παραμερίσουμε τις συναισθηματικές και πολιτικές μας δεσμεύσεις, τουλάχιστον κατά τη διάρκεια της ενασχόλησής μας με την κοινωνιολογία. Σε αντίθετη περίπτωση, υπάρχει ο κίνδυνος να παρασυρθούμε και τα ευρήματά μας να μην είναι έγκυρα.

Θεωρίες και θεωρητικές προσεγγίσεις

Είναι γεγονός ότι σήμερα το πρώιμο αγόρασα καφέ, ότι αυτός ο καφές κόστιζε ένα συγκεκριμένο χρηματικό ποσό και ότι οι κόκκοι καφέ που είχαν χρησιμοποιηθεί στην παρασκευή του είχαν καλλιεργηθεί στην Κεντρική Αμερική. Στην κοινωνιολογία όμως θέλουμε να μάθουμε και το *γιατί* τα πράγματα συμβαίνουν όπως συμβαίνουν, και αυτό σημαίνει ότι πρέπει να κατασκευάσουμε θεωρίες που να εξηγούν τα γεγονότα καθαυτά. Παραδείγματος χάρη, γνωρίζουμε ότι πολλά εκατομμύρια άνθρωποι χρησιμοποιούν πλέον το διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για να κρατήσουν επαφή με τους φίλους τους ή να διατηρήσουν ένα διαδικτυακό ημερολόγιο. Πρόκειται όμως για πολύ πρόσφατες εξελίξεις που εγείρουν κάποια ερωτήματα. Γιατί η χρήση του διαδικτύου εξαπλώθηκε τόσο γρήγορα; Γιατί δημιουργήθηκαν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και γιατί τόσοι πολλοί ασχολούνται με αυτά; Γιατί είναι πιθανότερο να χρησιμοποιούν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης τα μέλη της νεότερης γενιάς απ' ό,τι οι μεγαλύτερες ηλικίες; Τι αντίκτυπο έχουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης στις προγενέστερες μορφές επικοινωνίας; Για να εξετάσουμε ερωτήματα όπως αυτά, θα πρέπει να συλλέξουμε και να συγκεντρώσουμε στοιχεία και να προχωρήσουμε στη διατύπωση θεωριών.

Για τη διατύπωση μιας θεωρίας θα πρέπει να κατασκευάσουμε αφηρημένες ερμηνείες των γεγονότων χρησιμοποιώντας μια σειρά από λογικά συναρτημένες προτάσεις που να εξηγούν ένα μεγάλο εύρος εμπειρικών ή «πραγματικών» καταστάσεων. Μια **θεωρία** (theory) των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, παραδείγματος χάρη, θα είχε ως στόχο την περιγραφή του τρόπου με τον οποίο η τεχνολογία επικοινωνιών αναπτύχθηκε μέσα στον χρόνο και με το ποιες ήταν οι προϋποθέσεις για την επιτυχία της. Στην καλύτερη εκδοχή της κοινωνιολογίας, η εμπειρική έρευνα και οι ερμη-

Σε αυτόν τον πίνακα του Μπρίγκελ (Brueghel), μπορούμε να παρατηρήσουμε ένα χαοτικό φάσμα από περίεργες συχνά δραστηριότητες οι οποίες δεν βγάζουν ιδιαίτερο κοινό αποδεκτό νόημα. Παρ' όλα αυτά, ο τίτλος –Ολλανδικές Παροιμίες (Netherlandish Proverbs)– μας δίνει το κλειδί για την ερμηνεία του πίνακα στον οποίο εικονίζονται πάνω από εκατό συνηθισμένες παροιμίες του 16ου αιώνα. Παραδείγματος χάρη, στην κάτω αριστερή γωνία κάποιος «χτυπάει το κεφάλι του σε έναν τοίχο», πάνω στον οποίο κάθεται ένας άνδρας «οπλισμένος έως τα δόντια». Τα στοιχεία που συλλέγουν οι κοινωνιολόγοι μπορεί και αυτά να μοιάζουν εξίσου ακατανόητα, εκτός κι αν τοποθετηθούν στο πλαίσιο μιας γενικής θεωρίας που καθοδηγεί τον τρόπο με τον οποίο ερμηνεύουμε τα γεγονότα.

νευτικές θεωρίες είναι στενά συνδεδεμένες. Ο μόνος τρόπος για να αναπτύξουμε θεωρητικές επεξηγήσεις που να είναι έγκυρες είναι ο έλεγχός τους μέσω της εμπειρικής έρευνας: οι κοινωνιολογικές θεωρίες δεν είναι απλώς εικασίες. Σε αντίθεση με την κοινή αντίληψη, τα γεγονότα δεν μιλούν για τον εαυτό τους: χρειάζονται ερμηνεία, και η ερμηνεία λαμβάνει χώρα εντός ενός συνόλου υποκειμένων θεωρητικών υποθέσεων. Πολλοί κοινωνιολόγοι εργάζονται πρωτίστως σε εμπειρικά ερευνητικά προγράμματα, αλλά όταν δεν καθοδηγούνται από τη γνώση κάποιας θεωρίας, η δουλειά τους δύσκολα θα δώσει ικανοποιητική ερμηνεία στην πολυπλοκότητα των ευρημάτων τους. Αυτό ισχύει ακόμη και για έρευνες με αποκλειστικά πρακτικούς στόχους.

Πολλοί άνθρωποι θεωρούν ότι έχουν πρακτικό μυαλό, ότι είναι προσγειωμένοι, και είναι καχύποπτοι απέναντι στους θεωρητικούς και τις θεωρίες που φαντάζουν απομακρυσμένες από την καθημερινότητά τους. Ωστόσο, όλες οι φαινομενικά πρακτικές αποφάσεις στηρίζονται πάνω σε θεωρητικές υποθέσεις. Η διευθύντρια μιας επιχείρησης, παραδείγματος χάρη,

μπορεί να αδιαφορεί πλήρως για τη «θεωρία». Παρ' όλα αυτά, μπορεί επίσης να πιστεύει ότι οι καλές χρηματικές απολαβές κάνουν τους υπαλλήλους της να δραστηριοποιούνται και να εργάζονται περισσότερο. Αυτή είναι μια απλής μορφής υποκείμενη θεωρητική ερμηνεία της ανθρώπινης συμπεριφοράς, την οποία η διευθύντρια παίρνει ως δεδομένη χωρίς να το συνειδητοποιεί ή να το παραδέχεται. Μια εναλλακτική άποψη είναι ότι οι περισσότεροι άνθρωποι εργάζονται για να προσφέρουν μια αξιοπρεπή ζωή στην οικογένειά τους και οι χρηματικές απολαβές δεν είναι παρά ένα μέσο προς την επίτευξη αυτού του λιγότερο εγωιστικού σκοπού. Άπαξ και αρχίσουμε να αναζητούμε ικανοποιητικές ερμηνείες των ανθρώπινων πράξεων θα πρέπει να αρχίσουμε να εξετάζουμε και αντικρουόμενες θεωρίες.

Χωρίς κάποιου είδους θεωρητική προσέγγιση δεν ξέρουμε καν τι είναι αυτό που ψάχνουμε όταν αρχίζουμε μια έρευνα ή όταν ερμηνεύουμε τα αποτελέσματά στο τέλος μιας έρευνας. Ωστόσο, η ερμηνεία των εμπειρικών στοιχείων δεν είναι ο μόνος λόγος για τη διατύπωση θεωριών. Η θεωρητική σκέψη πρέπει επι-

πλέον να χρησιμοποιείται για την επίλυση γενικών προβλημάτων σχετικά με το πώς πρέπει και πώς μπορούμε να μελετάμε την κοινωνική ζωή. Πρέπει οι κοινωνιολογικές μέθοδοι να ακολουθούν τα πρότυπα των φυσικών επιστημών; Πώς μπορούμε να εννοήσουμε την ανθρώπινη συνείδηση, την κοινωνική δράση και τους κοινωνικούς θεσμούς; Πώς μπορούν οι κοινωνιολόγοι να κρατήσουν τις έρευνές τους ανεπηρέαστες από τις προσωπικές τους προκαταλήψεις; Έχει καν νόημα να το προσπαθήσουν; Δεν υπάρχουν εύκολες απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα, τα οποία έχουν απαντηθεί με διαφορετικούς τρόπους από την εποχή που εμφανίστηκε η κοινωνιολογία, τον 19ο αιώνα.

Θεμελιωτές της κοινωνιολογίας

Οι άνθρωποι ήταν από παλιά περίεργοι για την προέλευση της συμπεριφοράς τους, αλλά για εκατοντάδες χρόνια οι προσπάθειες να καταλάβουν τον εαυτό τους βασιζόταν σε τρόπους σκέψης που μεταδίδονταν από γενιά σε γενιά. Πριν από την εμφάνιση της σύγχρονης επιστήμης, στις περισσότερες κοινότητες επικρατούσαν λαϊκές παραδόσεις και πρακτικές που περνούσαν από γενιά σε γενιά, και διατηρήθηκαν έως και μέσα στον 20ό αιώνα. Ένα παράδειγμα είναι η αντίληψη που είχαν οι άνθρωποι όσον αφορά την υγεία τους ή τις ασθένειες. Οι γηραιότεροι, οι οποίοι γνώριζαν κα-

λά τις λαϊκές παραδόσεις της κοινότητας, παρείχαν συμβουλές σχετικά με την πρόληψη και τη θεραπεία ασθενειών. Σκεπτόμενος την παιδική του ηλικία στην Αμερική και συγκεκριμένα στην Κομητεία Λόρενς του Κεντάκι, ο Κράτις Γουίλιαμς (Cratis Williams) μας δίνει μια γεύση από την παράδοση των Απαλαχίων εκείνον τον καιρό (Williams, 2003: 397-398):

Μια πλάκα από μολύβδο κρεμασμένη σε έναν σπάγγο γύρω από τον λαιμό ενός παιδιού κρατούσε μακριά το κρύμα και τις μάγισσες όταν κοιμόταν το παιδί. Τα παιδιά που βασανίζονταν από εφιάλτες μπορούσαν να φορέσουν αυτά τα μολύβδινα φυλαχτά για να εξασφαλίσουν γλυκό ύπνο και ευχάριστα όνειρα, επειδή οι μάγισσες και διάφορα δαιμονικά πλάσματα που προκαλούσαν τους εφιάλτες τους δεν μπορούσαν να λειτουργήσουν όταν υπήρχε παρουσία του μολύβδου. Οι ενήλικες που ροχάλιζαν και έβλεπαν εφιάλτες προσπαθούσαν να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα μυρίζοντας μια βρόμικη κάλτσα πριν πέσουν για ύπνο.

Στις σύγχρονες κοινωνίες πολλοί λίγοι άνθρωποι υιοθετούν τέτοιες πρακτικές ή πιστεύουν σε παρόμοια πράγματα. Αντίθετα, μια περισσότερο επιστημονική προσέγγιση στο θέμα της υγείας και των ασθενειών σημαίνει ότι τα παιδιά εμβολιάζονται ενάντια σε προηγούμενες κοινές ασθένειες και μαθαίνουν πως οι εφιάλτες είναι φυσιολογικοί και γενικά ακίνδυνοι, ενώ τα

Βιομηχανική επανάσταση. Μηχανές που κατασκευάζουν νήμα βαμβακιού με μηχανικές εκδοχές λαναρίσματος και ραβδώσεων σε μύλο στο Λανκσάιρ το 1835 (χαρακτική με σύγχρονη ακουαρέλα).

φαρμακεία δεν συνηθίζουν πλέον να πουλάνε δύσοσμες κάλτσες για την αντιμετώπιση του ροχαλητού. Οι απαρχές της συστηματικής μελέτης της κοινωνικής ζωής μπορούν να εντοπιστούν σε μια σειρά σαρωτικών μεταβολών τις οποίες εγκαινίασε η Γαλλική Επανάσταση του 1789 και η βιομηχανική επανάσταση (industrial revolution) που εκδηλώθηκε στα μέσα του 18ου αιώνα στην Ευρώπη. Αυτά τα γεγονότα συνέτριψαν τους παλαιότερους, παραδοσιακούς τρόπους ζωής, και οι θεμελιωτές της κοινωνιολογίας θέλησαν να κατανοήσουν πώς προέκυψαν τέτοιες ραγδαίες αλλαγές. Ταυτόχρονα ανέπτυξαν πιο συστηματικούς και επιστημονικούς τρόπους κατανόησης του κοινωνικού και του φυσικού κόσμου, οι οποίοι αμφισβήτησαν τα συμβατικά θρησκευτικά πιστεύω.

Η διαδικασία της βιομηχανοποίησης εξετάζεται στο Κεφάλαιο 4 «Παγκοσμιοποίηση και κοινωνική αλλαγή», και στο Κεφάλαιο 6 «Πόλεις και αστική ζωή». Ορισμένες από τις καταστρεπτικές συνέπειες της βιομηχανοποίησης περιγράφονται στο Κεφάλαιο 4 με θέμα «Το περιβάλλον».

Ογκίστ Κοντ

Κανένας δεν μπορεί να ιδρύσει ένα ολόκληρο πεδίο επιστημονικής πειθάρχησης από μόνος του, και ήταν πολλοί αυτοί που συνέβαλαν στην αρχική διαμόρφωση της κοινωνιολογικής σκέψης. Ωστόσο, συνήθως γίνεται ιδιαίτερη μνεία στον Ογκίστ Κοντ (Auguste Comte, 1798-1857), ο οποίος εισήγαγε τον όρο «κοινωνιολογία» το 1840 περίπου. Αρχικά ο Κοντ είχε χρησιμοποιήσει τον όρο «κοινωνική φυσική» για να περιγράψει αυτό το νέο αντικείμενο, αλλά κάποιιοι από τους πνευματικούς ανταγωνιστές του την εποχή εκείνη χρησιμοποιούσαν τον ίδιο όρο. Για να διαχωρίσει τη δική του προσέγγιση επινόησε τον όρο «κοινωνιολογία», ο οποίος ανταποκρινόταν καλύτερα στη συστηματική μελέτη του κοινωνικού κόσμου.

Η σκέψη του Κοντ αντικατόπτριζε τα ταραχώδη γεγονότα της εποχής του. Σκοπός του ήταν η δημιουργία μιας επιστήμης της κοινωνίας η οποία θα αποκάλυπτε τους «νόμους» τους κοινωνικού κόσμου κατά τον ίδιο τρόπο που η φυσική επιστήμη είχε αποκαλύψει τους νόμους του φυσικού κόσμου. Παρότι αναγνώριζε ότι κάθε επιστημονικό πεδίο έχει το δικό του αντικείμενο, ο Κοντ πίστευε ότι παρεμφερείς λογικές και επιστημονικές μέθοδοι μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν παντού και ότι η αποκάλυψη των νόμων που διέπουν τις ανθρώπινες κοινωνίες θα μπορούσε να μας βοηθήσει να καθορίσουμε το πεπρωμένο μας και να βελτιώσουμε την ευημερία όλης της ανθρωπότητας.

Ο Κοντ ήθελε η κοινωνιολογία να γίνει μια «θετική επιστήμη» που θα χρησιμοποιούσε τις ίδιες σχολαστικές μεθόδους με την αστρονομία, τη φυσική και τη χημεία. Ο θετικισμός (positivism) είναι ένα θεωρητικό δόγμα που υποστηρίζει ότι η επιστήμη οφείλει να ασχολείται μόνο με παρατηρήσιμα γεγονότα τα οποία μπορούν να γίνουν άμεσα αντιληπτά. Έπειτα,

Παρίσι, Γαλλία. Τμήμα από το μνημείο προς τιμήν του Γάλλου φιλοσόφου Ογκίστ Κοντ στην πλατεία της Σορβόνης στο Παρίσι. Τα αποκαλυπτήριά του έγιναν το 1902.

βάσει της προσεκτικής παρατήρησης, μπορούν να συναχθούν νόμοι που να εξηγούν τις σχέσεις μεταξύ αυτών των παρατηρηθέντων φαινομένων. Κατανοώντας τις αιτιώδεις σχέσεις μεταξύ των γεγονότων, οι επιστήμονες μπορούν να προβλέψουν τον τρόπο που αυτά τα γεγονότα θα εκδηλώνονται στο μέλλον. Μια θετικιστική προσέγγιση στην κοινωνιολογία έχει στόχο να παράγει κοινωνιολογική γνώση βάσει στοιχείων που έχουν εξαχθεί μέσω παρατήρησης, σύγκρισης και πειραματισμού.

Ο Κοντ υποστήριζε ότι οι ανθρώπινες προσπάθειες για την κατανόηση του κόσμου έχουν περάσει από τρία μεγάλα στάδια: το θεολογικό, το μεταφυσικό και το θετικό. Στο θεολογικό στάδιο η σκέψη είχε ως οδηγό τις θρησκευτικές ιδέες και την πεποίθηση ότι η κοινωνία ήταν μια έκφραση της θείας βούλησης. Στο μεταφυσικό στάδιο η κοινωνία εξεταζόταν πλέον με φυσικούς όρους και όχι με υπερφυσικούς, και τα γεγονότα ερμηνεύονταν με βάση τους φυσικούς νόμους. Το θετικό στάδιο, το οποίο εγκαινίασαν οι ανακαλύψεις του Κοπέρνικου, του Γαλιλαίου και

του Νεύτωνα, προήγε την εφαρμογή της επιστημονικής μεθόδου. Ο Κοντ θεωρούσε ότι η κοινωνιολογία ήταν η τελευταία από τις επιστήμες που εξελισσόταν, αλλά πίστευε επίσης ότι ήταν η πιο σημαντική και η πιο περίπλοκη.

Προς το τέλος της σταδιοδρομίας του, ο Κοντ είχε πλήρη επίγνωση της κατάστασης στην οποία βρισκόταν η κοινωνία της εποχής του και τον απασχολούσαν οι ανισότητες που είχε δημιουργήσει η βιομηχανοποίηση και η απειλή τους για την κοινωνική συνοχή. Η μακροπρόθεσμη λύση, κατά την άποψή του, ήταν η δημιουργία μιας ηθικής συναίνεσης μέσα από μια νέα «θρησκεία της ανθρωπότητας» με σκοπό τη συνοχή της κοινωνίας παρά τις νέες μορφές ανισότητας. Παρότι το όραμα του Κοντ δεν υλοποιήθηκε ποτέ, η συμβολή του στη θεμελίωση της επιστήμης της κοινωνίας ήταν σημαντική στη μετέπειτα επαγγελματικοποίηση της κοινωνιολογίας ως επιστημονικού κλάδου.

Εμίλ Ντυρκέμ

Οι ιδέες ενός άλλου Γάλλου κοινωνιολόγου, του Εμίλ Ντυρκέμ (Emile Durkheim, 1858-1917) είχαν μια πιο μακροχρόνια επίδραση στην κοινωνιολογία απ' ό,τι αυτές του Κοντ. Για τον Ντυρκέμ η κοινωνιολογία ήταν μια νέα επιστήμη που μετέτρεπε τα κλασικά φιλοσοφικά ερωτήματα σε κοινωνιολογικά, οι απαντήσεις των οποίων απαιτούσαν ερευνητικές μελέτες εμπειρικού τύπου, βασισμένες στον πραγματικό κόσμο. Υποστήριζε ότι πρέπει να μελετάμε την κοινωνική ζωή με την ίδια αντικειμενικότητα που οι επιστήμονες μελετούν τον φυσικό κόσμο – μια πεποίθηση την οποία συνόψισε στην περίφημη προτροπή του «μελετήστε τα κοινωνικά γεγονότα σαν να ήταν πράγματα»¹. Με το παραπάνω εννοούσε ότι οι κοινωνικοί θεσμοί διέπονται από μια σκληρή, αντικειμενική πραγματικότητα η οποία επιτρέπει την αυστηρή ανάλυσή τους σαν να ήταν αντικείμενα του φυσικού κόσμου.

Τι είναι όμως ένα **κοινωνικό γεγονός** (social fact); Ο Ντυρκέμ εξηγεί ότι τα κοινωνικά γεγονότα είναι το σύνολο των θεσμών και των κανόνων δράσης που θέτουν περιορισμούς ή που κατευθύνουν την ανθρώπινη συμπεριφορά. Για το άτομο, τα κοινωνικά γεγονότα μπορεί να δίνουν την εντύπωση ότι αποτελούν μια εξωτερική δύναμη, παρότι τις περισσότερες φορές τα θεωρούμε δεδομένα ως «φυσικά» ή «κανονικά» μέρη της ζωής. Λόγου χάρη, το νομισματικό σύστημα είναι ένα κοινωνικό γεγονός το οποίο σπανίως σκεφτόμαστε. Πληρωνόμαστε με χρήμα, δανειζόμαστε χρήμα

Εμίλ Ντυρκέμ (1858-1917).

από τις τράπεζες για να αγοράσουμε σπίτι ή αυτοκίνητο, και αν δεν είμαστε καλοί στη διαχείριση του χρήματος θα θεωρηθούμε δανειολήπτες υψηλού κινδύνου και δεν θα μπορούμε να δανειστούμε. Το νομισματικό σύστημα, όμως, υπήρχε πριν από τη γέννησή μας, και καθώς είμαστε αναγκασμένοι να το χρησιμοποιούμε αν θέλουμε να είμαστε μέρος της κοινωνίας, υποκειμέθα στους κανόνες του. Κατ' αυτή την έννοια, το σύστημα περιορίζει ή διαμορφώνει τις πράξεις μας. Αυτό είναι κάτι που ισχύει για όλα τα κοινωνικά γεγονότα: υπάρχουν ανεξάρτητα από το άτομο και διαμορφώνουν τις επιλογές και τις πράξεις του.

Στην ανάλυσή του σχετικά με τα ποσοστά αυτοκτονιών, ο Ντυρκέμ χρησιμοποίησε την ιδέα των κοινωνικών γεγονότων για να εξηγήσει τον λόγο για τον οποίο ορισμένες χώρες έχουν υψηλότερα ποσοστά αυτοκτονιών απ' ό,τι άλλες (βλ. το «Κλασικές μελέτες 1.1» που ακολουθεί). Η αυτοκτονία μοιάζει να είναι μια καθαρά ατομική πράξη, αποτέλεσμα άκρας δυστυχίας ή, πιθανότατα, βαθιάς κατάθλιψης. Ο Ντυρκέμ όμως έδειξε ότι κοινωνικά γεγονότα όπως η θρησκεία, ο γάμος, το διαζύγιο και η κοινωνική τάξη επηρεάζουν τα ποσοστά αυτοκτονιών. Και επιπλέον, μιας

1. Βλ. Emile Durkheim, *Οι κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου*, μτφρ. Λ. Μ. Μουσούρου, εκδ. Gutenberg - Γιώργος & Κώστας Δαρδανός, Αθήνα 1994.

και υπάρχουν επαναλαμβανόμενα πρότυπα μεταξύ διαφορετικών χωρών, έδειξε ότι αυτά τα πρότυπα πρέπει να εξεταστούν με κοινωνιολογικό τρόπο και όχι με ψυχολογικό τρόπο.

Τον Ντυρκέμ τον απασχολούσαν οι αλλαγές που μετασημάτιζαν την κοινωνία της εποχής του και έδειχνε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την κοινωνική και ηθική αλληλεγγύη – το τι είναι αυτό που διασφαλίζει την κοινωνική συνοχή. Η αλληλεγγύη διατηρείται όταν τα άτομα ενσωματώνονται σε κοινωνικές ομάδες και υπάγονται σε ένα σύνολο κοινών αξιών και εθίμων. Στο έργο του *Ο καταμερισμός της κοινωνικής εργασίας* (*The Division of Labour in Society*, 1984 [1893]) ο Ντυρκέμ υποστήριξε ότι η έλευση της βιομηχανικής εποχής οδηγούσε, επίσης, σε έναν νέο τύπο αλληλεγγύης.

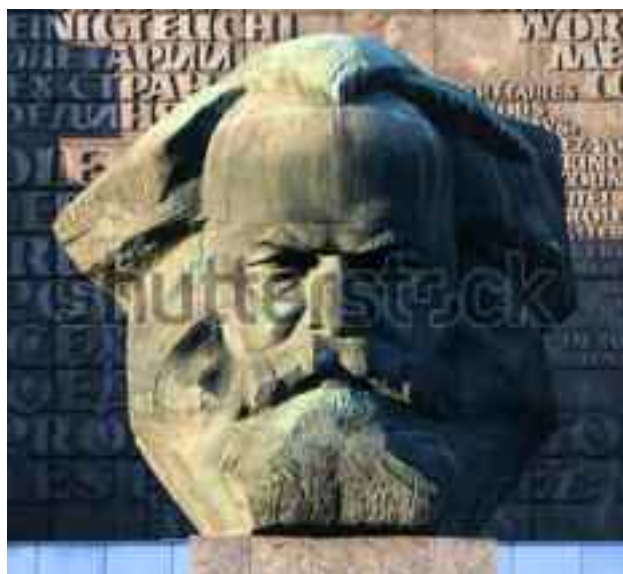
Σύμφωνα με τον Ντυρκέμ, οι αρχαιότεροι πολιτισμοί με χαμηλότερο καταμερισμό εργασίας (division of labour) – εξειδίκευση ρόλων όπως, λόγου χάρι, τα επαγγέλματα – χαρακτηρίζονται από μηχανική αλληλεγγύη (mechanical solidarity). Οι περισσότεροι άνθρωποι μοιράζονται τις ίδιες ασχολίες και διατηρούν ισχυρούς δεσμούς λόγω κοινών εμπειριών και πεποιθήσεων. Η ανάπτυξη της σύγχρονης βιομηχανίας, όμως, και η επέκταση των πόλεων παρήγαγαν έναν διευρυνόμενο καταμερισμό εργασίας με αποτέλεσμα την κατάρρευση των μηχανικών μορφών της αλληλεγγύης. Η αυξανόμενη εξειδίκευση καθηκόντων και ρόλων δημιούργησε έναν νέο τύπο δεσμού, την οργανική αλληλεγγύη (organic solidarity). Με την επέκταση του καταμερισμού της εργασίας, οι άνθρωποι εξαρτώνται όλο και περισσότερο ο ένας από τον άλλον, γιατί κάθε άτομο χρειάζεται αγαθά και υπηρεσίες που παρέχουν άλλα άτομα, άλλων επαγγελμάτων. Όπως συμβαίνει και στο ανθρώπινο «οργανικό» σώμα, κάθε μέρος του σώματος και κάθε όργανο εξαρτάται από όλα τα άλλα, ώστε το σώμα να λειτουργεί σωστά.

Παρ' όλα αυτά, ο Ντυρκέμ σκεφτόταν ότι οι κοινωνικές αλλαγές στον σύγχρονο κόσμο ήταν τόσο ραγδαίες και έντονες που μπορούσαν να προκαλέσουν σημαντικά προβλήματα. Καθώς οι κοινωνίες αλλάζουν, το ίδιο συμβαίνει και στον τρόπο ζωής, τα ήθη, τις πεποιθήσεις και τα αποδεκτά πρότυπα συμπεριφοράς. Ωστόσο, όταν η αλλαγή είναι αλματώδης και διαρκής, οι παλαιές αξίες χάνουν την επιρροή τους χωρίς να δίνουν τη θέση τους σε νέες. Ο Ντυρκέμ ονομάζει ανομία (anomie) αυτή την κατάσταση κοινωνικού κλονισμού – μια κατάσταση η οποία χαρακτηρίζεται από βαθιά συναισθήματα έλλειψης νοήματος, συναισθήματα φόβου και απόγνωσης, καθώς πολλοί άνθρωποι μένουν με την εντύπωση ότι οι ζωές τους στερούνται νοήματος και οργάνωσης και ότι δεν υπάρχουν σαφείς κανόνες δράσης. Το μεγάλο ερώτημα είναι αν οι

άνθρωποι μπορούν να συνηθίσουν κάποτε τις διαρκείς και ραγδαίες αλλαγές αποδεχόμενοι ότι αυτή είναι η «κανονική» συνθήκη διαβίωσης στη νεωτερικότητα.

Καρλ Μαρξ

Οι ιδέες του Καρλ Μαρξ (Karl Marx, 1818-1883) διαφέρουν σημαντικά από αυτές του Ογκίστ Κοντ και του Εμίλ Ντυρκέμ, παρότι και αυτός προσπάθησε να εξηγήσει τις αλλαγές που σχετίζονταν με τη βιομηχανική επανάσταση. Όταν ο Μαρξ ήταν νέος, η πολιτική του δράση τον έφερε σε σύγκρουση με τις αρχές της Γερμανίας, και μετά από μια σύντομη διαμονή στη Γαλλία εγκαταστάθηκε μόνιμα ως εξόριστος στη Βρετανία όπου είδε την αύξηση του αριθμού των

Γλυπτό βαρέως τύπου του Καρλ Μαρξ στο Κέμνιτς της πρώην Ανατολικής Γερμανίας το οποίο από το 1953 έως το 1990 ήταν γνωστό ως Καρλ Μαρξ Στατ (Πόλη του Καρλ Μαρξ). Το γλυπτό, έργο του Lev Kerbel, είναι γνωστό ως «Nischel» (το Κεφάλι).

εργοστασίων και της βιομηχανικής παραγωγής παράλληλα με αυτήν των ανισοτήτων. Το ενδιαφέρον του για το ευρωπαϊκό εργατικό κίνημα και οι σοσιαλιστικές ιδέες του εκφράζονταν μέσα από τα γραπτά του και μεγάλο μέρος του έργου του ήταν επικεντρωμένο σε ζητήματα πολιτικής και οικονομικής φύσης. Εφόσον όμως συσχέτισε τα οικονομικά προβλήματα με τους κοινωνικούς θεσμούς, το έργο του ήταν πλούσιο και σε κοινωνιολογικές παρατηρήσεις.

Μολονότι τα κείμενά του καταπιάνονταν με ένα ευρύ ιστορικό φάσμα, το κεντρικό ενδιαφέρον του Μαρξ ήταν η ανάπτυξη του **καπιταλισμού** (capitalism): ένα σύστημα παραγωγής το οποίο διαφέρει ριζικά σε σχέση με όλα τα προηγούμενα οικονομικά συστήμα-

Κλασικές μελέτες 1.1 Η μελέτη του Εμίλ Ντυρκέμ για την αυτοκτονία

Το αντικείμενο της έρευνας

Μια από τις πιο ανησυχητικές πτυχές του βίου μας είναι το φαινόμενο της αυτοκτονίας, που συχνά αφήνει όσους μένουν πίσω με περισσότερα ερωτηματικά παρά με απαντήσεις. Γιατί κάποιιοι άνθρωποι αποφασίζουν να βάλουν τέλος στη ζωή τους; Ποια είναι η πραγματική πηγή των πιέσεων που βιώνουν; Μια από τις πρώτες κλασικές μελέτες στην κοινωνιολογία που ερευνά τη σχέση ανάμεσα στο άτομο και την κοινωνία είναι η ανάλυση των ποσοστών αυτοκτονίας που έκανε ο Εμίλ Ντυρκέμ στο έργο του *Αυτοκτονία: Μια σπουδή στην κοινωνιολογία* (Durkheim, *Suicide: A Study in Sociology*, 1952 [1897]).² Παρότι οι άνθρωποι βλέπουν τους εαυτούς τους ως άτομα με ελεύθερη βούληση και επιλογές, η μελέτη του Ντυρκέμ έδειξε ότι ακόμη και μια κατεξοχήν ατομική πράξη, όπως η αυτοκτονία, επηρεάζεται από τα όσα συμβαίνουν στον κοινωνικό κόσμο.

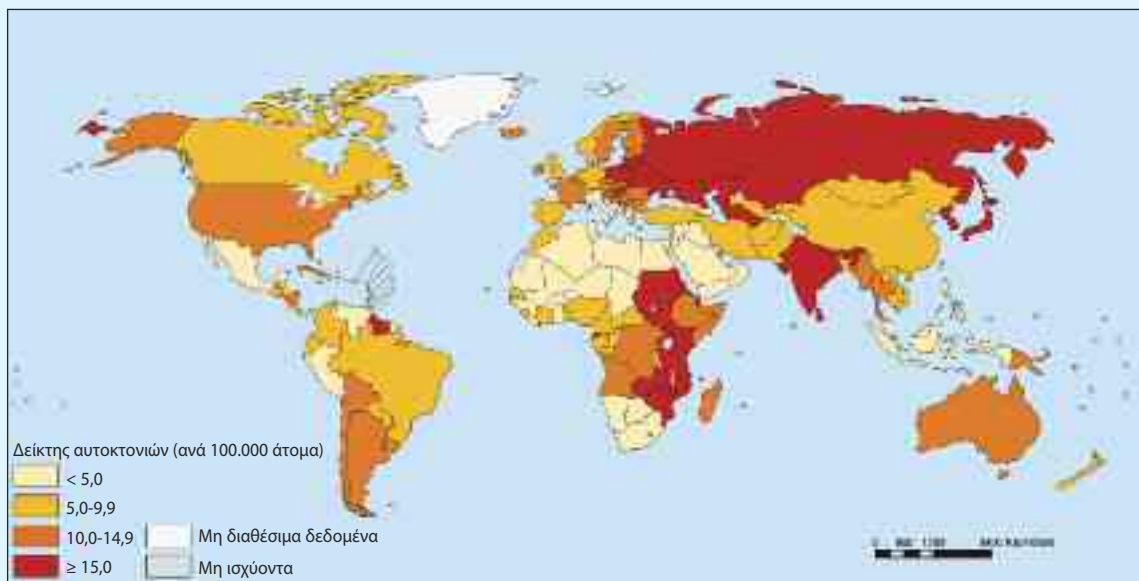
Μολονότι είχαν διεξαχθεί έρευνες σχετικά με την αυτοκτονία πριν από τη μελέτη του Ντυρκέμ, αυτός ήταν ο πρώτος που επέμεινε σε μια κοινωνιολογική αιτιολόγηση. Οι προγενέστεροι συγγραφείς είχαν αναγνωρίσει την επιρροή του «φυλετικού τύπου», του

κλίματος ή της ψυχικής διαταραχής στην προσπάθεια να εξηγήσουν τις πιθανότητες ενός ατόμου να αυτοκτονήσει. Ο Ντυρκέμ, όμως, υποστήριξε ότι ο δείκτης των αυτοκτονιών –το ποσοστό των αυτοκτονιών ανά 100.000 άτομα– ήταν ένα κοινωνικό γεγονός που μπορούσε να εξηγηθεί μόνο μέσα από άλλα κοινωνικά γεγονότα, καθώς και ότι οι δείκτες αυτοκτονιών διαφέρουν σημαντικά από κοινωνία σε κοινωνία ανά τον κόσμο (βλ. Διάγραμμα 1.1).

Εξετάζοντας τα επίσημα στατιστικά στοιχεία στη Γαλλία, ο Ντυρκέμ βρήκε ότι η αυτοκτονία εμφανιζόταν με περισσότερες πιθανότητες σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες απ' ό,τι σε άλλες. Ανακάλυψε ότι αυτοκτονούν περισσότεροι άνδρες απ' ό,τι γυναίκες, περισσότεροι προτεστάντες απ' ό,τι καθολικοί, περισσότεροι πλούσιοι απ' ό,τι φτωχοί, και περισσότεροι ανύπαντροι απ' ό,τι παντρεμένοι. Το ερώτημα ήταν, γιατί;

Η ερμηνεία του Ντυρκέμ

Τα ευρήματα αυτά οδήγησαν τον Ντυρκέμ στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν κοινωνικές δυνάμεις εξωτερικές ως προς το άτομο, οι οποίες επηρεάζουν τα ποσοστά των αυτοκτονιών. Συσχέτισε αυτή την ερμη-

Διάγραμμα 1.1 Ηλικιακή ταξινόμηση ποσοστών αυτοκτονίας, ανά χώρα και περιοχή, 2012

Πηγή: Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας - WHO (2014b).

2. Βλ. Emile Durkheim, *Κοινωνικές αιτίες της αυτοκτονίας*, μτφρ. Μανώλης Μαρκάκης, εκδ. Γερ. Αναγνωστίδη, Αθήνα, χ.χ.

νεία με την ιδέα της κοινωνικής αλληλεγγύης και με τους δύο βασικούς τύπους κοινωνικού δεσμού: την κοινωνική ενσωμάτωση και την κοινωνική ρύθμιση. Ο Ντυρκέμ υποστήριξε ότι οι άνθρωποι που είναι δυναμικά ενταγμένοι σε κοινωνικές ομάδες και οι επιθυμίες και οι φιλοδοξίες τους ρυθμίζονται από τους κοινωνικούς κανόνες έχουν μικρότερες πιθανότητες να αυτοκτονήσουν. Από τα παραπάνω συμπεράνε ότι με βάση τη σχετική παρουσία ή την απουσία κοινωνικής ενσωμάτωσης και κοινωνικής ρύθμισης διαμορφώνονται τέσσερις τύποι αυτοκτονίας:

1. Η *εγωιστική αυτοκτονία* (egoistic suicide) χαρακτηρίζεται από χαμηλό βαθμό ενσωμάτωσης και εκδηλώνεται όταν το άτομο απομονώνεται ή όταν οι δεσμοί του με μια κοινωνική ομάδα είναι αποδυναμωμένοι ή διαρρηγνύονται. Παραδείματος χάρη, ο χαμηλός δείκτης αυτοκτονιών στους καθολικούς μπορεί να ερμηνευτεί από την ισχυρή κοινότητα στην οποία ανήκουν, ενώ η προσωπική και ηθική ελευθερία των προτεσταντών σημαίνει ότι στέκονται «μόνοι τους» απέναντι στον Θεό. Ο γάμος προστατεύει το άτομο από την αυτοκτονία ενσωματώνοντάς το σε μια σταθερή κοινωνική σχέση, ενώ οι ανύπαντροι είναι πιο απομονωμένοι.
2. Η *ανομική αυτοκτονία* (anomic suicide) έχει ως αιτία την απουσία κοινωνικής ρύθμισης. Ο Ντυρκέμ αναφέρεται στην κατάσταση ανομίας (anomie), όταν οι άνθρωποι ζουν «χωρίς κανόνες» ως αποτέλεσμα των ραγδαίων μεταβολών και της οικονομικής αστάθειας. Η απώλεια ενός σταθερού σημείου αναφοράς σχετικά με τους κανόνες και τις επιθυμίες –λόγου χάρη, σε καιρούς οικονομικών αναταραχών ή προσωπικών προβλημάτων όπως το διαζύγιο– μπορεί να διαταράξει την ισορροπία ανάμεσα στις περιστάσεις και στις επιθυμίες των ανθρώπων ώστε να μη γνωρίζουν πλέον πώς να συνεχίσουν να ζουν.
3. Η *αλτρουιστική αυτοκτονία* (altruistic suicide) εκδηλώνεται όταν ένα άτομο «υπερ-ενσωματώνεται» στην ομάδα ή την κοινωνία του –όταν οι κοινωνικοί δεσμοί είναι πολύ ισχυροί– και καταλήγει να τοποθετεί την ομάδα πάνω από τον εαυτό του. Σε μια τέτοια περίπτωση, η αυτοκτονία μετατρέπεται σε θυσία για το «γενικότερο καλό». Τέτοια παραδείγματα είναι οι Ιάπωνες πιλότοι καμικάζι ή οι Ισλαμιστές «βομβιστές αυτοκτονίας». Ο Ντυρκέμ παρατήρησε ότι αυτές οι περιπτώσεις είναι πολύ πιο κοινές σε παραδοσιακές κοινωνίες όπου κυριαρχεί η μηχανική αλληλεγγύη.
4. Ο τελευταίος τύπος είναι η *μοιρολατρική ή φαταλιστική αυτοκτονία* (fatalistic suicide). Παρά το γεγο-

νός ότι ο Ντυρκέμ θεωρούσε πως αυτός ο τύπος αυτοκτονίας δεν είχε ιδιαίτερη σχέση με την εποχή του, η μοιρολατρική αυτοκτονία εκδηλώνεται όταν το άτομο υπερκαθορίζεται από την κοινωνία. Η καταπίεση στα δικτατορικά καθεστώτα μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα το άτομο να αισθάνεται ανήμπορο και να βρίσκεται σε απόγνωση.

Τα ποσοστά αυτοκτονιών ποικίλλουν ανάλογα με την κοινωνία αλλά είναι διαχρονικά και επίσης αρκετά σταθερά εντός συγκεκριμένων κοινωνιών. Ο Ντυρκέμ θεώρησε ότι αυτό αποδεικνύει πως υπάρχουν σταθερές κοινωνικές δυνάμεις οι οποίες επηρεάζουν τα ποσοστά των αυτοκτονιών και, ως εκ τούτου, μπορούμε να διαπιστώσουμε την ύπαρξη γενικών κοινωνικών προτύπων ακόμη και μέσα στο πλαίσιο ατομικών ενεργειών.

Σημεία κριτικής

Από την εποχή που δημοσιεύτηκε η μελέτη του Ντυρκέμ για την αυτοκτονία έχουν διατυπωθεί πολλές αντιρρήσεις, ειδικά όσον αφορά τον άκριτο τρόπο με τον οποίο χρησιμοποίησε τα επίσημα στατιστικά στοιχεία, την απόρριψη των μη κοινωνικών επιδράσεων και την επιμονή του να ταξινομεί όλους τους τύπους των αυτοκτονιών μαζί. Κάποιοι από τους επικριτές του έχουν δείξει ότι είναι θέμα ζωτικής σημασίας να κατανοήσουμε την κοινωνική διαδικασία που αφορά τη συλλογή δεδομένων σχετικά με τις αυτοκτονίες, καθώς τα κριτήρια και οι ορισμοί που χρησιμοποιεί ένας ιατροδικαστής μπορούν να επηρεάσουν τον αριθμό των θανάτων που καταγράφονται ως «αυτοκτονίες». Κατά συνέπεια, τα στατιστικά στοιχεία των αυτοκτονιών μπορεί να διαφέρουν σημαντικά ανάλογα με την κοινωνία, όπως υποστηρίζει ο Ντυρκέμ, αυτό όμως δεν συμβαίνει απαραίτητα λόγω διαφορών στις αυτοκτονικές συμπεριφορές, αλλά μάλλον οφείλεται στις διαφορετικές πρακτικές των ιατροδικαστών που καταγράφουν «ανεξήγητους θανάτους».

Συμβολή στη σύγχρονη έρευνα

Παρότι τα επιχειρήματα των επικριτών του είναι βάσιμα, η μελέτη του Ντυρκέμ παραμένει ένα κλασικό έργο της κοινωνιολογίας. Βοήθησε στην καθιέρωση της κοινωνιολογίας ως επιστημονικό πεδίο με το δικό του αντικείμενο –τη μελέτη των κοινωνικών γεγονότων– και ο θεμελιώδης συλλογισμός του διατηρεί αρκετή από την ισχύ του: για να κατανοήσουμε πλήρως μέχρι και τη φαινομενικά απολύτως ατομική πράξη, όπως η αυτοκτονία, απαιτείται κοινωνιολογική αιτιολόγηση και όχι απλώς μια απλή ερμηνεία βασισμένη στη διε-

ρεύνηση των προσωπικών κινήτρων. Η αναγνώριση από τον Ντυρκέμ των ποσοστών αυτοκτονίας ως θέμα μελέτης είναι σήμερα ευρέως αποδεκτή, και η ίδια η μελέτη είναι επίσης σημαντική γιατί καταδεικνύει ότι τα κοινωνικά φαινόμενα μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο συστηματικής, επιστημονικής ανάλυσης με τη χρήση μιας αυστηρής μεθοδολογίας.

ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΣΚΕΨΗΣ

Η μελέτη του Ντυρκέμ βασίστηκε στα επίσημα στατιστικά στοιχεία του κράτους, τα οποία σήμερα δεν θεωρούνται απολύτως αξιόπιστα. Είναι όμως ικανή αυτή η κριτική να υπονομεύσει τον βασικό του συλλογισμό σύμφωνα με τον οποίο η «αυτοκτονία» δεν είναι μια αποκλειστικά ατομική πράξη, και ως εκ τούτου αξιώνει μια κοινωνιολογική ερμηνεία και όχι απλώς μια ερμηνεία βασισμένη σε ψυχολογικά κίνητρα του ατόμου;

τα. Ο Μαρξ αναγνώριζε δύο βασικά στοιχεία του καπιταλισμού. Το πρώτο είναι το κεφάλαιο, δηλαδή κάθε περιουσιακό στοιχείο, συμπεριλαμβανομένου του χρήματος, των μηχανών ή ακόμη και των εργοστασίων, το οποίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί ή να επενδυθεί με σκοπό την παραγωγή μελλοντικού κεφαλαίου. Η συσσώρευση του κεφαλαίου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το δεύτερο στοιχείο, τη μισθωτή εργασία. Η μισθωτή εργασία αναφέρεται στο σύνολο του εργατικού δυναμικού που δεν κατέχει τα μέσα παραγωγής και, επομένως, πρέπει να βρει εργασία την οποία παρέχουν οι κάτοχοι του κεφαλαίου.

Ο Μαρξ υποστήριξε ότι όσοι κατέχουν το κεφάλαιο –οι **καπιταλιστές** (capitalists)– διαμορφώνουν την άρχουσα τάξη, ενώ η μάζα του πληθυσμού σχηματίζει την τάξη των μισθωτών εργαζομένων – την **εργατική τάξη** (working class). Καθώς η βιομηχανοποίηση διευρυνόταν, ένας μεγάλος αριθμός αγροτών που προηγουμένως συντηρούσαν καλλιεργώντας τη γη μετακινήθηκαν στις αναπτυσσόμενες πόλεις και βοήθησαν στον σχηματισμό μιας αστικής βιομηχανικής εργατικής τάξης, την οποία ο Μαρξ αποκαλεί **προλεταριάτο** (proletariat). Για τον Μαρξ αυτό σημαίνει ότι ο καπιταλισμός είναι ένα **ταξικό σύστημα** (class system) στο οποίο μια λανθάνουσα σύγκρουση χαρακτηρίζει τις σχέσεις των δύο βασικών τάξεων. Παρότι οι κάτοχοι του κεφαλαίου και οι εργάτες εξαρτώνται ο ένας από τον άλλο –οι καπιταλιστές χρειάζονται την εργασία και οι εργάτες χρειάζονται μισθό– δεν υπάρχει ισορροπία σε αυτή τη σχέση εξάρτησης. Οι εργάτες έχουν ελάχιστο ή καθόλου έλεγχο στην εργασία τους και οι εργοδότες μπορούν να αποκομίζουν κέρδος ιδιοποιούμενοι το προϊόν του εργατικού μόχθου – πληρώνοντάς τους εργάτες λιγότερο από την αξία της εργασίας τους.

Ο Μαρξ είδε τις συγκρούσεις μεταξύ των τάξεων ως κινητήριο μοχλό της ιστορικής εξέλιξης· με τα δικά του λόγια, αποτελούν την «κινητήριο δύναμη της

ιστορίας». Ο Μαρξ και ο Ένγκελς (2008 [1848]) έγραψαν στην αρχή του *Κομμουνιστικού Μανιφέστου*: «Η ιστορία της κοινωνίας όπως υπάρχει μέχρι σήμερα είναι η ιστορία της πάλης των τάξεων». Σύμφωνα με τον Μαρξ, έχουν υπάρξει μια σειρά από ιστορικά στάδια, τα οποία ξεκινούν από τις «πρωτόγονες κομμουνιστικές» κοινωνίες των κυνηγών και τροφοσυλλεκτών και συνεχίζουν με τα αρχαία δουλοκτητικά συστήματα και με τα φεουδαρχικά συστήματα των γαιοκτημόνων και των αγροτών. Η εμφάνιση μιας νέας εμπορικής ή καπιταλιστικής τάξης ανέτρεψε τους φεουδάρχες και, όπως ακριβώς οι καπιταλιστές είχαν εκτοπίσει τη φεουδαρχία, έτσι και οι ίδιοι θα ανατρέπονταν από το προλεταριάτο.

Ο Μαρξ είχε διατυπώσει τη θεωρία ότι η εργατική επανάσταση θα δημιουργούσε μια νέα κοινωνία στην οποία δεν θα υπήρχαν μεγάλες διακρίσεις ανάμεσα σε ιδιοκτήτες και εργάτες. Αυτό το ιστορικό στάδιο το αποκαλούσε **κομμουνισμό** (communism). Αυτό δεν σημαίνει ότι όλες οι ανισότητες θα εξαφανίζονταν με μαγικό τρόπο, αλλά ότι η κοινωνία δεν θα ήταν πια χωρισμένη σε μια μικρή τάξη που μονοπωλεί την οικονομική και πολιτική δύναμη και σε μια μεγάλη μάζα ανθρώπων που κερδίζουν ελάχιστα από την εργασία τους. Το οικονομικό σύστημα θα γινόταν ιδιοκτησία της κοινότητας και σταδιακά θα εμφανιζόταν μια πιο ανθρώπινη και εξισωτική κοινωνία.

Οι ιδέες του Μαρξ είχαν πολύ σημαντική επίδραση στον 20ό αιώνα. Μόλις πριν από μία γενιά, περισσότερο από το ένα τρίτο του παγκόσμιου πληθυσμού ζούσε σε κοινωνίες όπου οι κυβερνήσεις εμπνέονταν από τις ιδέες του Μαρξ. Παρ' όλα αυτά, μετά το επαναστατικό κύμα που ξεκίνησε στην Πολωνία το 1989, συμπαρασύροντας τα κομμουνιστικά καθεστώτα της Ανατολικής Ευρώπης και το οποίο τέλειωσε με την κατάρρευση του κομμουνισμού στη Σοβιετική Ένωση το 1991, οι ιδέες του Μαρξ έχουν χάσει από την επιρροή τους.

Οι διαδηλώσεις του κινήματος Occupy ανά τον κόσμο έχουν ως στόχο τις «άπληστες» μορφές του καπιταλισμού, όπου τεράστιος πλούτος συσσωρεύεται σε ένα πολύ μικρό ποσοστό ενώ η πλειοψηφία, το «99%», αγωνίζεται για να επιβιώσει. Τα αντικαπιταλιστικά κινήματα του 21ου αιώνα συνεχίζουν να αντλούν έμπνευση από τις αναλύσεις του Μαρξ και του Ένγκελς, παρόλο που σπανίως προτείνουν τον κομμουνισμό ως την προτιμώμενη εναλλακτική λύση.

Μαξ Βέμπερ

Όπως ο Μαρξ, έτσι και ο Μαξ Βέμπερ (Max Weber, 1864-1920) δεν ήταν απλώς ένας κοινωνιολόγος: τα ενδιαφέροντά του εκτείνονταν σε πολλά πεδία. Είχε γεννηθεί στη Γερμανία, όπου έζησε τα περισσότερα χρόνια της ακαδημαϊκής του καριέρας, και το έργο του κάλυπτε οικονομικά και νομικά θέματα, φιλοσοφία, συγκριτική ιστορία καθώς και κοινωνιολογία. Όπως τον Μαρξ, έτσι και τον Βέμπερ τον απασχολούσε η εξέλιξη του καπιταλισμού και ο τρόπος με τον οποίο οι σύγχρονες κοινωνίες διέφεραν από τις προγενέστερές τους. Με μια σειρά μελετών ο Βέμπερ ανέδειξε κάποια από τα βασικά χαρακτηριστικά των σύγχρονων βιομηχανικών κοινωνιών και εντόπισε βασικά θέματα τα οποία έχουν κεντρική θέση στην κοινωνιολογία ακόμη και σήμερα.

Ο Βέμπερ αναγνώριζε την *πάλη των τάξεων* αλλά τη θεωρούσε λιγότερο σημαντική απ' ό,τι ο Μαρξ. Κατά την άποψη του Βέμπερ, οι οικονομικοί παράγοντες *είναι* σημαντικοί, αλλά οι ιδέες και οι αξίες μπο-

ρούν επίσης να είναι μοχλοί κοινωνικής αλλαγής. Το φημισμένο και πολυσυζητημένο έργο του *Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού* (1992 [1904-1905])³ εισήγαγε την ιδέα ότι οι θρησκευτικές αξίες –ειδικά αυτές που σχετίζονταν με τον πουριτανισμό– έπαιξαν θεμελιώδη ρόλο στη δημιουργία της καπιταλιστικής νοοτροπίας. Σε αντίθεση με άλλους από τους πρώτους κοινωνιολόγους, ο Βέμπερ υποστήριξε ότι οι κοινωνιολόγοι πρέπει να μελετούν την *κοινωνική δράση* (social action) – την υποκειμενική σημασία που δίνουν οι άνθρωποι στις πράξεις τους όταν αυτές προσανατολίζονται προς τους άλλους. Δουλειά της κοινωνιολογίας είναι να κατανοήσει τα νόημα που βρίσκεται πίσω από όλες αυτές τις ατομικές πράξεις.

Ένα σημαντικό στοιχείο στην κοινωνιολογική οπτική του Βέμπερ είναι ο *ιδεατός τύπος* ή *ιδεότυπος* (ideal type). Οι ιδεατοί τύποι είναι μοντέλα τα οποία

3. Βλ. Max Weber, *Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού*, εισαγωγή Β. Φίλιας, μτφρ. Μιχάλης Κυπραίος, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2006.

δημιουργούνται για να επιστήσουν την προσοχή μας σε κάποιο κοινωνικό φαινόμενο και να μας βοηθήσουν στην κατανόησή του. Αυτές οι υποθετικές κατασκευές μπορούν να αποβούν πολύ χρήσιμες στο να κατευθύνουν τους ερευνητές προς ένα συγκεκριμένο θέμα. Παραδείγματος χάρη, μπορούμε να κατασκευάσουμε μια απλή ιδεοτυπική «τρομοκρατική ομάδα», χρησιμοποιώντας τις πιο χαρακτηριστικές πτυχές όσων

Μαξ Βέμπερ (1864-1920).

έχουν παρατηρηθεί στις περιπτώσεις του IRA στη Βόρεια Ιρλανδία, της ETA στην Ισπανία, των Ερυθρών Ταξιαρχιών στην Ιταλία και του παγκόσμιου δικτύου της Αλ Κάιντα. Μπορούμε να επιστημόσουμε ότι όλες αυτές οι ομάδες λειτουργούν εκτός της κανονικής πολιτικής σκηνής· χρησιμοποιούν βία ενάντια στο κράτος και συχνά επιτίθενται σε πολίτες για να επιδείξουν τη δύναμή τους. Στη συνέχεια, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε αυτόν τον ιδεατό τύπο για να αναλύσουμε άλλες εξίσου πραγματικές περιπτώσεις πολιτικής βίας.

Φυσικά, στην πραγματικότητα υπάρχουν πολλές διαφορές ανάμεσα σε αυτές τις τέσσερις ομάδες. Οι Ερυθρές Ταξιαρχίες είχαν κομμουνιστική ιδεολογία, ο IRA ήταν μια Ιρλανδική εθνικιστική ομάδα, η ETA είναι μια οργάνωση Βάσκων Αυτονομιστών και η Αλ Κάιντα είναι ένα παγκόσμιο δίκτυο φανατικών Ισλαμιστών. Ωστόσο, χρησιμοποιώντας τον ιδεατό τύπο μας μπορούμε να συσχετίσουμε αυτές τις διαφορές αναγνωρίζοντας, επίσης, ότι μοιράζονται αρκετά στοι-

χεία ώστε να μπορούν να χαρακτηριστούν ομαδικά ως «τρομοκρατικές ομάδες». Είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι με τον «ιδεατό τύπο» ο Βέμπερ δεν αναφερόταν σε μια έννοια τέλεια ή επιθυμητή. Οι ιδεατοί τύποι είναι «καθαρές» ή «μονοσήμαντες» μορφές πραγματικών κοινωνικών φαινομένων. Κατασκευάζοντας όμως έναν ιδεατό τύπο για την τρομοκρατία (ή για οτιδήποτε άλλο) χρησιμοποιώντας κοινές πτυχές αντλημένες από ένα πλήθος καταγεγραμμένων περιπτώσεων, είναι πιο αποτελεσματικό και πρακτικό από το να χρησιμοποιήσουμε μια πραγματική τρομοκρατική ομάδα ως υπόδειγμα για τις άλλες.

Ο Βέμπερ διαπίστωσε ότι η μετάβαση στη νεωτερική κοινωνία συνοδευόταν από σημαντικές αλλαγές στα πρότυπα της κοινωνικής δράσης. Οι άνθρωποι απομακρύνονταν από παραδοσιακές πεποιθήσεις που ήταν βασισμένες στη δεισιδαιμονία, τη θρησκεία, στα έθιμα και στις μακροχρόνιες συνήθειες και σταδιακά άρχιζε να τους απασχολεί ο ορθολογικός, κίτριος υπολογισμός που λάμβανε υπόψη την αποδοτικότητα και τις μελλοντικές συνέπειες μιας πράξης. Στη βιομηχανική κοινωνία δεν υπήρχε χώρος για συναισθηματισμούς, και μια πράξη δεν μπορούσε να αιτιολογηθεί στη βάση ότι «πάντα έτσι γινόταν». Ο Βέμπερ είδε την εμφάνιση της επιστήμης, της σύγχρονης τεχνολογίας και των διοικητικών δομών, της γραφειοκρατίας (bureaucracy) ως εξορθολογισμό (rationalization) – ως οργάνωση δηλαδή της κοινωνικής ζωής με βάση τις αρχές της αποτελεσματικότητας και σύμφωνα την τεχνική γνώση. Αν προηγουμένως η συμπεριφορά των ανθρώπων και οι αξίες τους καθοδηγούνταν και καθορίζονταν από τη θρησκεία και τα παγιωμένα έθιμα, η σύγχρονη κοινωνία χαρακτηριζόταν από τον εξορθολογισμό της πολιτικής, της θρησκείας, των οικονομικών δραστηριοτήτων ακόμη και της μουσικής.

Ο Βέμπερ προβληματιζόταν έντονα σχετικά με την έκβαση της διαδικασίας εξορθολογισμού. Ανησυχούσε ότι η εξάπλωση της γραφειοκρατίας, η οποία είναι η πιο αποτελεσματική μορφή διοίκησης, θα κατέπνιγε τη δημιουργικότητα και θα φυλάκιζε τα άτομα σε ένα «ατσάλινο κλουβί» (steel-hard cage) απο όπου δύσκολα θα μπορούσαν να δραπέτεύσουν. Αυτή η γραφειοκρατική κυριαρχία, παρότι βασιζόταν στις αρχές του εξορθολογισμού, μπορούσε να συντρίψει το ανθρώπινο πνεύμα υπερ-ρυθμίζοντας κάθε πτυχή της ζωής. Για τον Βέμπερ, το φαινομενικά προοδευτικό πρόγραμμα δράσης του Διαφωτισμού του 18ου αιώνα, της επιστημονικής προόδου, του ανερχόμενου πλούτου και της αυξανόμενης ευτυχίας είχε επίσης και μια σκοτεινή πλευρά με νέους κινδύνους.